

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна
д. держ. упр., проф. Латиніну М.А.

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію ЛАЗАРЕНКА МАКСИМА ІГОРОВИЧА на тему
**«РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ
КОРПОРАЦІЙ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ЕКОНОМІКИ»**, подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії в
галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 051 –
Економіка

1. Обґрунтування вибору теми дослідження

Посилення впливу глобалізаційних процесів на національні господарські системи, зростання ролі транснаціональних корпорацій (ТНК) як провідних суб'єктів міжнародних економічних відносин та необхідність формування ефективного механізму партнерської взаємодії між державою і транснаціональним капіталом надають дослідженню, представленому в дисертації М.І. Лазаренка, безумовної актуальності.

Аграрний сектор, з огляду на значну частку сільського населення, зайнятого у виробництві продовольства, і формування продовольчої безпеки держави, є однією з найбільш чутливих до транснаціоналізації сфер національної економіки. Присутність іноземного капіталу в галузі одночасно відкриває можливості модернізації виробництва та створює ризики монополізації ринку, витіснення дрібних і середніх виробників, посилення сировинної орієнтації експорту. У цьому контексті пошук збалансованих інституційних форм взаємодії держави, ТНК та національних аграрних виробників, включно з розвитком кооперативних та інших форм самоорганізації сільськогосподарських товаровиробників, є актуальним завданням економічної науки та практики державного управління.

Отже, тема дисертації М.І. Лазаренка відповідає нагальним потребам удосконалення регуляторної політики в аграрному секторі України, особливо в умовах повоєнного відновлення економіки.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертація Лазаренко М. І. виконана в межах планової науково-дослідної теми кафедри економічної теорії та економічних методів управління Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Радикальна

невизначеність як імператив інституційних трансформацій господарської системи» (номер державної реєстрації 0124U001667). У межах зазначеної теми дисертантом особисто проаналізовано властивості еволюції глобального регуляторного середовища транснаціональних корпорацій в контексті радикальної невизначеності.

3. Основні наукові результати дослідження та їхня новизна

Наукові положення, отримані автором у дисертаційному дослідженні, характеризуються новизною та мають самостійне наукове значення.

Зокрема, автором *вперше* запропоновано концептуальну модель державного регулювання ТНК, яка відображає механізм інституційного регулювання економічної безпеки на основі поєднання аналітичного забезпечення (моніторинг, оцінка ризиків, прогнозування) та державного управління (координація, стратегічне планування, реалізація рішень через профільні органи влади) з урахуванням зворотного зв'язку з наукою і суспільством; обґрунтовано концепцію формування інституційної архітектури партнерства держави і ТНК у сфері АПК, що передбачає перехід до системи стратегічної взаємодії, систематизацію загроз за джерелами, об'єктами впливу та наслідками, а також визначення інструментів їх ранньої нейтралізації.

Також серед результатів роботи, що містять елементи новизни, *удосконалено* науково-концептуальні положення формування системи інституційного регулювання економіки на засадах підтримки державної протекціоністської політики, сталого розвитку та оцінювання ефективності регуляторного впливу у сфері економічної безпеки; класифікацію транснаціональних аграрних компаній шляхом інтеграції критеріїв форми взаємодії, галузевої спеціалізації та ступеня локалізації виробництва, що дозволяє перейти до диференційованого державного регулювання; підхід до оцінювання впливу ТНК на аграрний сектор, що ґрунтується на розмежуванні глобалізаційних і локалізаційних ефектів та ідентифікації каналів позитивного й негативного впливу (інвестиційно-технологічних, ринкових, інституційних).

У дисертації *дістали подальшого розвитку*: трактування сутності ТНК як автономних центрів інституційного впливу постіндустріальної глобальної системи, здатних до «експорту інститутів» і потребуючих адекватної відповіді держави через механізми інституційної адаптації; теоретико-методичні засади аналізу взаємодії ТНК з національними економіками на засадах синергетичної парадигми, що виявляє нелінійний характер впливу ТНК на аграрний сектор в умовах війни та глобальної нестабільності; підхід до оцінювання ефективності участі ТНК у розвитку аграрного сектору на основі інтеграції

макроекономічних (ВВП, експорт, інвестиції) та мікроекономічних (продуктивність, соціальна відповідальність) показників.

Загалом наукова новизна дисертаційної роботи полягає у розробленні концептуальних засад інституційного регулювання діяльності ТНК в аграрному секторі, удосконаленні підходів до їх класифікації та оцінювання впливу на аграрний сектор, а також у розвитку наукових уявлень про трансформацію ролі ТНК в умовах глобальної нестабільності.

4. Обґрунтованість та достовірність результатів дисертаційного дослідження

Отримані результати є обґрунтованими та достовірними, що підтверджується опрацюванням значного масиву вітчизняних і зарубіжних наукових джерел (212 найменувань), використанням офіційних статистичних даних (ЮНКТАД, Державна служба статистики України, Світовий банк, Національний банк України), застосуванням SWOT-аналізу, порівняльного та синергетичного підходів, а також коректним поєднанням теоретичного узагальнення з емпіричними розрахунками (зокрема щодо індексу транснаціональності та порівняльної врожайності агрохолдингів). Здобувач продемонстрував належний рівень володіння науковим інструментарієм інституціональної економічної теорії.

5. Дотримання академічної доброчесності

Дисертаційна робота Лазаренка М.І. є самостійно виконаним кваліфікаційним науковим дослідженням. Усі наукові положення, результати, висновки та рекомендації, представлені в роботі та винесені на захист, отримані автором особисто. У тексті дисертації наведено належні посилання на використані джерела, зокрема щодо термінологічних визначень, наукових розробок, статистичних матеріалів та інших інформаційних ресурсів.

Оформлення посилань здійснено з дотриманням вимог чинного законодавства у сфері авторського права. Результати перевірки дисертації на наявність ознак академічного плагіату у системі StrikePlagiarism засвідчили коректність використання текстових та ілюстративних запозичень, що дає підстави стверджувати про повне дотримання принципів академічної доброчесності.

6. Важливість отриманих автором дисертації результатів та їх практичне значення

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у можливості їх використання для вдосконалення механізмів державного

регулювання діяльності транснаціональних корпорацій в аграрному секторі на засадах концепції архітекτονіки економічного простору, а також у поглибленні наукових уявлень щодо функціонування системи регулювання діяльності ТНК в аграрній сфері.

Особливої практичної уваги заслуговує механізм «регулятивних угод про розвиток», за яким надання ТНК інвестиційних гарантій і податкових преференцій обумовлюється виконанням чітко визначених технологічних та соціальних зобов'язань — створенням потужностей глибокої переробки сировини, локалізацією виробництва засобів захисту рослин і сільськогосподарського машинобудування. Цей підхід може бути використаний при формуванні типових інвестиційних договорів і галузевих програм підтримки агропромислового комплексу.

Розроблені теоретико-методичні положення та прикладні рекомендації можуть бути використані профільним міністерством, що відповідає за формування аграрної політики, а також органами місцевого самоврядування (об'єднаними територіальними громадами) при формуванні політики економічної безпеки, залученні іноземних інвестицій та розвитку агропромислових кластерів. Окремі положення дослідження, що стосуються земельно-ресурсного забезпечення локалізації виробничих потужностей ТНК, можуть становити інтерес для органів, відповідальних за геодезичне та кадастрове забезпечення земельних відносин.

Результати дослідження також можуть слугувати основою для аналітичного забезпечення міжнародних донорських програм і проєктів технічної допомоги в аграрному секторі, для проведення подальших наукових досліджень з питань інституційного регулювання транснаціонального бізнесу, а також для підготовки економічних прогнозів на рівні міністерств і територіальних громад.

Крім того, результати дисертації можуть бути використані у навчальному процесі закладів вищої освіти — при викладанні дисциплін «Міжнародна економіка», «Економіка підприємства» та «Державне регулювання економіки» для студентів економічних спеціальностей на освітніх рівнях бакалавра, магістра та доктора філософії.

7. Повнота викладу основних положень дисертації у наукових виданнях та апробація результатів дослідження

Основні положення та висновки проведеного дослідження у достатній мірі опубліковано у 3 одноосібних статтях дисертанта у фахових наукових виданнях України категорії Б.

Робота пройшла належну апробацію на 3 міжнародних науково-практичних конференціях з публікацією тез доповідей дисертанта.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Позитивно оцінюючи дисертацію в цілому, варто відзначити і наявність окремих дискусійних моментів, упущень та зауважень.

1. Дисертант приділяє значну увагу питанням локалізації виробничих процесів та зниження залежності аграрного сектору від зовнішнього капіталу (підрозділи 2.3, 3.2). У цьому контексті логічно було б очікувати ґрунтовного розгляду кооперативного руху як однієї з визнаних у світовій практиці інституційних альтернатив транснаціональній концентрації капіталу в аграрному секторі. Але у роботі ця тема згадується лише фрагментарно, хоча системний розгляд цього питання органічно доповнив би дослідження концепції інституційної архітектури, розроблену науковим керівником здобувача академіком Гриценком А.А.

2. У підрозділі 3.2 дисертації, присвяченому адаптації досвіду ЄС, аналіз ведеться переважно на рівні узагальнених тверджень без конкретизації національних регуляторних інструментів окремих держав-членів. Зокрема, поза увагою залишилось порівняльне вивчення практики обмеження права власності іноземців на сільськогосподарську землю в таких країнах ЄС, як Польща чи Угорщина, — питання, безпосередньо релевантне для дискусії про участь ТНК в українському земельному ринку, яка ведеться в тому ж підрозділі.

3. Питання кредитної кооперації як інструменту зниження залежності від ТНК також залишилось поза увагою дисертанта, хоча він докладно аналізує інвестиційну діяльність ТНК як джерело фінансових ресурсів для аграрного сектору. Проте серед запропонованих напрямів розбудови фінансово-кредитної інфраструктури не розглянуто кредитну кооперацію (кредитні спілки та кооперативні банки) як альтернативний канал фінансування малих і середніх виробників, здатний зменшити їхню залежність від іноземного капіталу.

4. Хоча продовольча й соціальна безпека визначені серед завдань дослідження, вплив ТНК на зайнятість і оплату праці в сільській місцевості розкрито здебільшого описово (наприклад, тези про скорочення сільської зайнятості у підрозділі 1.3 чи використання низької заробітної плати у підрозділі 2.2), без наведення конкретних кількісних показників по Україні (динаміка зайнятості, рівень оплати праці на підприємствах за участю ТНК порівняно із суто національними виробниками).

5. Поствоєнна відбудова і функціонування економіки в умовах війни визначені як частина контексту дослідження. Однак серед запропонованих механізмів регулювання відсутній розгляд інструментів управління військовими інвестиційними ризиками — програм воєнного страхування інвестицій, гарантійних механізмів за участю міжнародних інституцій (зокрема, MIGA) чи державних компенсаційних фондів. Врахування цього інструментарію органічно підсилило б використання дисертантом концепцію інституційної архітектури, надавши їй додаткової практичної ваги саме в тій частині, яка нині є ключовою для ТНК при прийнятті рішень щодо інвестування в українську економіку

Проте зазначені зауваження мають дискусійний характер, не є критичними і не змінюють загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи.

Загальний висновок

На підставі ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи та наукових публікацій дисертанта можна зробити висновок, що дисертація Лазаренка Максима Ігоровича на тему «Регулювання діяльності транснаціональних корпорацій в аграрному секторі національної економіки» за своїм змістом і структурою є завершеною, логічно побудованою, самостійною науковою працею. Зміст дисертаційної роботи відповідає визначеній меті, поставлені завдання вирішено повною мірою. Наукові результати, висновки і рекомендації мають наукову новизну, теоретичне і практичне значення.

Дисертація відповідає спеціальності 051 Економіка, вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (з наступними змінами), наказу МОН України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12.01.2017 р. № 40 (зі змінами), а її автор, Лазаренко Максим Ігорович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 «Економіка» в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Рецензент:

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри міжнародних
економічних відносин та логістики
ІНІ «Каразінський інститут міжнародних
відносин та туристичного бізнесу»
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Владислав ГОНЧАРЕНКО

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 17:48:10 29.07.2026

Назва файлу з підписом: Рецензія2_Гончаренка(Лазаренко)_.pdf.p7s
Розмір файлу з підписом: 19.5 КБ

Перевірені файли:
Назва файлу без підпису: Рецензія2_Гончаренка(Лазаренко)_.pdf
Розмір файлу без підпису: 336.4 КБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: Гончаренко Владислав Васильович
П.І.Б.: Гончаренко Владислав Васильович
Країна: Україна
РНОКПП: 2372204176
Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 17:47:55 29.07.2026
Сертифікат виданий: "Дія". Кваліфікований надавач електронних довірчих послуг
Серійний номер: 514B5C86A1E5DA11040000007375120008ECB505
Тип носія особистого ключа: ЗНКІ криптомодуль ІІТ Гряда-301
Алгоритм підпису: ДСТУ 4145
Тип підпису: Кваліфікований
Тип контейнера: Підпис та дані в окремих файлах (CAAdES detached)
Формат підпису: З повними даними ЦСК для перевірки (CAAdES-X Long)
Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2026.07.08 13:00

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна
професору Латиніну М. А.
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022

РЕЦЕНЗІЯ

доктора економічних наук, професора кафедри економічної теорії та економічних методів управління Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Соболева Володимира Михайловича на дисертаційну роботу Лазаренка Максима Ігоровича **«Регулювання діяльності транснаціональних корпорацій в аграрному секторі національної економіки»**, представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 Економіка (галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки)

1. Актуальність теми дисертаційної роботи

На сьогодні не викликає сумнівів, що глобалізація стала одним з провідних трендів розвитку світової економіки, який справляє потужний і доволі суперечливий вплив на національну економіку будь-якої країни.

Економічний вимір глобалізації включає в себе міждержавні потоки товарів і послуг, капіталу, праці та інформації, а також інтернаціоналізацію виробничих процесів аж до міжнародного поділу окремих технологічних операцій. Вищим ступенем еволюції в процесі об'єднання різних видів капіталу є саме ТНК.

Тому підвищена увага до цієї проблематики з боку вітчизняних науковців є цілком зрозумілою та виправданою. Масштабний вплив ТНК на економічний та політичний розвиток в Україні вимагає адекватного наукового реагування, з огляду на вкрай неоднозначні наслідки такого впливу на економічний добробут нації.

ТНК можуть виступати і, на жаль, в Україні виступають джерелом низки негативних соціально - економічних процесів, пов'язаних з результатами їх впливу на структуру економіки, ринок праці, екологічне благополуччя, соціальну стабільність, продовольчу безпеку тощо.

Тому звернення дисертанта до діяльності ТНК в аграрному секторі України є абсолютно виправданим і своєчасним, враховуючи вплив війни на статус України як одного з провідних експортерів продовольства у світі, а також необхідність адекватного відображення новітніх тенденцій розвитку аграрного сектора засобами наукового аналізу.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дослідження виконане в межах планової теми НДР кафедри економічної теорії та економічних методів управління Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Радикальна невизначеність як імператив інституційних трансформацій

господарської системи» (номер державної реєстрації 0124U001667), де особисто автором розкрито властивості еволюції глобального регуляторного середовища ТНК в контексті радикальної невизначеності.

3. Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому і оформлення

Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Робота викладена науковим стилем. Здобувач системно та логічно сформулював основні результати дослідження. Сформульовані висновки повністю відповідають поставленій меті і завданням дисертаційного дослідження.

Обсяг роботи становить 253 сторінки комп'ютерного тексту, з яких 204 сторінки займає основна частина (вступ, три розділи та висновки). Дисертація містить в основній частині 2 таблиці, 9 рисунків, а також 4 таблиці і 2 рисунки у 7 додатків. Список використаних джерел налічує 212 найменувань, серед яких 60% -англомовні.

У цілому дисертаційна робота представляє завершене наукове дослідження, яке містить всі логічно-сміслові складники, починаючи з формулювання гіпотез, включаючи їх перевірку і верифікацію із використанням сучасного інструментарію, аналіз результатів та їх зіставлення з теоретичними положеннями попередніх розробок даної проблематики і окреслення перспектив подальших досліджень.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Передумовою забезпечення достовірності і обґрунтованості власних наукових положень, висновків та рекомендацій стала висока методологічна культура дисертанта, який показав впевнене володіння методами поєднання історичного і логічного, сходження від абстрактного до конкретного, графічної візуалізації, системного, структурно-логічного, порівняльного, емпіричного та SWOT-аналізу, вміння ефективно застосовувати концепцію інституційної архітектури взаємодії держави і ТНК, синергетичним підходом.

Критичний огляд релевантних наукових джерел, переважну частину якого представляють англомовні праці вітчизняних і зарубіжних науковців, які використовуються автором протягом усього дослідження, свідчить про ґрунтовну теоретичну базу дослідження.

Обґрунтованість результатів підтверджується коректним використанням сучасних методів наукового дослідження, залученням офіційних даних зі звітності, аналітичних оглядів, статистичних даних з вітчизняних та міжнародних джерел.

Обґрунтованість висновків свідчить про високий рівень фахової підготовки автора та глибоке розуміння досліджуваної проблематики. Представлені у роботі результати є добре структурованими та логічно розміщеними у відповідних розділах, а сформульовані висновки узгоджуються з метою та завданнями дослідження і відображають основні наукові здобутки автора.

Спираючись на вищезгадане, можна зробити висновок про належний рівень обґрунтованості та достовірності наукових положень, результатів та висновків дослідження.

5. Основні наукові результати, одержані автором, та їх новизна

У дисертаційній роботі отримано низку нових наукових результатів, які характеризуються теоретичною та прикладною значущістю. Серед найбільш вагомих з них варто згадати наступні:

- розроблена автором *концептуальна модель державного регулювання ТНК*, яка відображає комплексний механізм інституційного регулювання економічної безпеки в умовах діяльності ТНК, що базується на поєднанні аналітичного забезпечення та державного управління, передбачає зворотний зв'язок із науковим середовищем і суспільством, спрямована на формування цілісної системи превентивного захисту національної економіки, орієнтованої на своєчасне виявлення та нейтралізацію загроз, підвищення адаптивності та забезпечення безперервності інноваційного розвитку в умовах глобальних викликів (підрозділ 3.3);

- *концепція формування інституційної архітектури партнерства держави і ТНК у сфері АПК*, що ґрунтується на переході до системи стратегічної взаємодії суб'єктів, в межах якої регуляторна діяльність держави розглядається як полісистемне утворення, що забезпечує формалізацію процесів виникнення загроз, їх систематизацію за джерелами формування, об'єктами впливу та можливими наслідками для національної економіки, а також визначення інструментів їх нейтралізації на початкових етапах прояву (підрозділ 3.2);

- удосконалені уявлення щодо системи інституційного регулювання економіки на основі авторського бачення *принципів запровадження механізмів підтримки державної протекціоністської політики і формування стратегічних орієнтирів інституційного регулювання економічної безпеки* (підрозділ 1.3);

- новий підхід до *класифікації аграрних ТНК*, яку було розширено через інтеграцію *критеріїв форми взаємодії* (від експансивних до партнерських моделей), *галузевої спеціалізації* (від виробництва до цифрових сервісів) та *ступеня локалізації виробничих процесів* (підрозділ 1.2);

- авторська модифікація підходу до оцінювання впливу діяльності ТНК на розвиток аграрного сектору національної економіки, яка ґрунтується на *структурованому розмежуванні та одночасному врахуванні глобалізаційних і локалізаційних ефектів діяльності аграрних ТНК*, передбачає ідентифікацію каналів формування позитивних і негативних впливів (інвестиційно-технологічних, ринкових, інституційних) та використовується як аналітична основа для вибору диференційованих інструментів державного регулювання залежно від характеру інтеграції корпорацій у національну економіку (підрозділ 2.3).

- розвиток підходу до трактування сутності ТНК як *особливого типу економічних інститутів постіндустріальної глобальної системи*, що розглядаються не просто як господарюючі суб'єкти, а як *автономні центри інституційного впливу* (підрозділ 1.1);

- *розкриття взаємодії ТНК з національними економіками на засадах синергетичної парадигми*, що дозволило розглядати аграрний сектор як складну відкриту систему, яка перебуває у стані динамічної трансформації під впливом глобальних корпоративних стратегій, та виявити *нелінійний характер впливу ТНК*, де незначні інституційні зміни можуть призводити до значних кумулятивних ефектів у

розвитку галузі (підрозділ 2.3);

– удосконалення оцінювання ефективності участі ТНК у розвитку національного аграрного сектору на основі інтеграції макроекономічних показників та мікроекономічних індикаторів та виявлення на цій основі розриви між фінансовими результатами діяльності ТНК та їхнім реальним впливом на стійкість сільських територій і запроваджувати диференційовані стимули і коригувати регуляторну політику держави (підрозділ 2.1).

Ці результати мають, перш за все, теоретичне значення для посилення наукового обґрунтування соціально-економічної політики, економічних реформ, ефективність яких вирішальним чином залежить саме від суспільного схвалення тих чи інших заходів. Деякі з цих результатів викликають певні застереження з огляду на використанні методи їх отримання та верифікації, що має бути з'ясовано в ході захисту.

6. Практична значущість одержаних результатів

Практична значущість отриманих наукових результатів полягає у можливості їх використання для вдосконалення механізмів державного регулювання діяльності ТНК в аграрному секторі національної економіки на засадах концепції архітекτονіки економічного простору. Розроблені у роботі теоретико-методологічні положення та прикладні рекомендації спрямовані на формування ефективної моделі партнерської взаємодії між державою та транснаціональним капіталом у післявоєнний період економічного відновлення України.

Запропоновані підходи можуть бути використані органами державної влади та місцевого самоврядування при розробленні та реалізації політики економічної безпеки, залученні іноземних інвестицій у аграрну сферу, створенні сприятливих умов для локалізації виробництва та розвитку агропромислових кластерів. Практичне значення має також запропонована концепція національної стратегії партнерства з ТНК, яка передбачає формування інституційних платформ співпраці, запровадження системи податкових і фінансових стимулів, а також створення механізмів моніторингу корпоративної діяльності за критеріями сталого розвитку.

7. Повнота викладення наукових результатів дисертації в опублікованих працях

Основні наукові положення та результати дисертації у достатній мірі відображено у 3 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України категорії Б.

Робота пройшла належну апробацію результатів на 3 міжнародних науково-практичних конференціях, тези доповідей опубліковано.

8. Дотримання академічної доброчесності

Дисертаційна робота містить теоретичні положення та висновки, які є результатом особистих наукових напрацювань здобувача. Проведений аналіз змісту дисертації у антиплагіатній системі Strikeplagiarism не виявив ознак порушення принципів академічної доброчесності.

9. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

Позитивно в цілому оцінюючи виконане дослідження, варто звернути увагу на деякі недоліки, спірні моменти та дискусійні положення.

1. Дисертантом, серед іншого, було у вступі задекларовано важливість використання методології інституційного аналізу. Але, на жаль, цей аспект було реалізовано недостатньо. Автор по суті обійшов дослідження системи неформальних інститутів в аграрному секторі України і обмежився суто нормативним аналізом. Терміни «олігархат», «аграрна мафія», «рейдерство» в дисертації практично не згадується, а процеси, пов'язані з діяльністю відповідних злочинних угруповань і корумпованого чиновництва, не розглядаються. Між тим, без такого аналізу будь-які проєкти реформ апіорі будуть приречені на провал, оскільки обов'язковим елементом таких реформ має бути подолання корупції та тіньових схем організації закупівель аграрної продукції, її експорту та використання механізмів трансфертного ціноутворення.

2. На с. 121 дисертації автор зазначає, що земельна реформа в Україні «сприяла залученню інвестицій у аграрний сектор, підвищенню прозорості ринку та зменшенню корупційних ризиків. Вона також дозволила власникам землі більш ефективно використовувати свої активи, що позитивно вплинуло на економічний розвиток сільських територій». Цей висновок є доволі спірним та контрверсійним та не підкріплюється належним чином. З огляду на обставини фактично примусового нав'язування Україні моделі реформування земельних відносин під тиском потужного земельного лобі зарубіжних аграрних ТНК та вітчизняних земельних феодалів, свідомо заблокованої владою роботи Конституційного суду України з метою недопущення розгляду відповідного звернення народних депутатів щодо неконституційності цієї так званої реформи, з ним категорично не можна погодитись.

3. На с. 184 автор посилається на норми Господарського кодексу України, який було скасовано ще у лютому 2025 р. Тому не варто було взагалі його включати до переліку джерел під № 18.

4. Є певні зауваження щодо додатків. Зокрема, додаток Е (с. 252) містить у таблиці Е1 цифри, спосіб подачі яких (одночасне використання ком і крапок) не дозволяє ними користуватись. Оскільки автор посилається на відповідні джерела, на основі яких він складає ту чи іншу таблицю, треба більш уважно ставитись до трансформації первинного статистичного матеріалу у форму, призначену для реалізації завдань дослідження.

5. Слід також згадати про наявність окремих прикрих описок, не виправлених граматичних помилок, які іноді відволікають увагу від осмислення змісту ідей і міркувань автора.

Втім, ці зауваження та недоліки не впливають на загальне позитивне враження від роботи і мають скоріше характер побажань щодо майбутніх наукових пошуків дисертанта. Вони не знецінюють наукових здобутків здобувача, які отримані в межах коректно визначеного об'єкта і предмета дослідження, а також відповідно до його мети і завдань. Крім того, дисертант матиме можливість надати відповідні пояснення безпосередньо під час захисту.

10. Загальні висновки щодо дисертаційної роботи

Дисертаційна робота Лазаренка Максима Ігоровича “Регулювання діяльності транснаціональних корпорацій в аграрному секторі національної економіки” є завершеним науковим дослідженням, у якому отримано нові науково обґрунтовані результати, які у своїй сукупності розв’язують актуальне наукове завдання розкриття ролі довіри у забезпеченні соціально-економічного прогресу суспільства у сучасних умовах.

Робота виконана на належному науковому рівні та за своїм змістом і оформленням відповідає вимогам постанови Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішень разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження наукового ступеня» (з наступними змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.02.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації».

За своїм фаховим спрямуванням, науковою новизною і практичною значущістю дисертаційна робота Лазаренка Максима Ігоровича «Регулювання діяльності транснаціональних корпорацій в аграрному секторі національної економіки» є завершеною, самостійно виконаною кваліфікованою науковою працею, а її автор заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 Економіка.

Рецензент:

доктор економічних наук,
професор кафедри економічної теорії
та економічних методів управління
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Володимир СОБОЛЄВ

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 12:57:13 03.08.2026

Назва файлу з підписом: Лазаренко Рецензія_Соболев_VM_.pdf.asice
Розмір файлу з підписом: 169.0 КБ

Перевірені файли:

Назва файлу без підпису: Лазаренко Рецензія_Соболев_VM_.pdf
Розмір файлу без підпису: 171.3 КБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: СОБОЛЄВ ВОЛОДИМИР МИХАЙЛОВИЧ

П.І.Б.: СОБОЛЄВ ВОЛОДИМИР МИХАЙЛОВИЧ

Країна: Україна

РНОКПП: 2063713613

Організація (установа): ФІЗИЧНА ОСОБА

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 12:57:12 03.08.2026

Сертифікат виданий: КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК"

Серійний номер: 5E984D526F82F38F040000006EAE740115BCCE07

Алгоритм підпису: ДСТУ 4145

Тип підпису: Удосконалений

Тип контейнера: Підпис та дані в архіві (розширений) (ASiC-E)

Формат підпису: З повними даними для перевірки (XAdES-B-LT)

Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2026.07.08 13:00

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата економічних наук,

доцента Ревенко Олени Вікторівни

на дисертаційну роботу Лазаренка Максима Ігоровича

«Регулювання діяльності транснаціональних корпорацій в аграрному секторі національної економіки», виконану для здобуття ступеня доктора філософії з

галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю

051 «Економіка»

Актуальність теми дисертаційної роботи

Сучасні умови функціонування агропідприємств характеризуються посиленням глобальної конкуренції, зростанням рівня економічної нестабільності, трансформацією бізнес-процесів та загостренням зовнішніх і внутрішніх загроз. Актуальність теми дисертаційної роботи не викликає сумнівів, оскільки в умовах поглиблення глобалізаційних процесів транснаціональні корпорації стали одним із ключових суб'єктів світової економіки, визначаючи напрями руху капіталу, технологій, інновацій та міжнародної торгівлі. Особливого значення ця проблематика набуває для аграрного сектору, який є стратегічною складовою національної економіки України, формує вагомую частку валютних надходжень від експорту та безпосередньо впливає на забезпечення продовольчої безпеки держави. Присутність транснаціональних корпорацій в аграрному виробництві та суміжних сферах створює значні можливості для залучення інвестицій, впровадження сучасних технологій, розвитку інновацій і розширення експортного потенціалу. Водночас посилення їх економічного впливу супроводжується ризиками монополізації ринків, нерівномірного розподілу доданої вартості, залежності від зовнішнього капіталу та послаблення конкурентних позицій національних виробників. За таких умов особливої актуальності набуває пошук ефективних механізмів державного регулювання діяльності транснаціональних корпорацій, які б забезпечували баланс між

інтересами інвесторів, держави та вітчизняного аграрного бізнесу. Значущість дослідження додатково посилюється сучасними викликами, пов'язаними з воєнними наслідками для економіки України, необхідністю післявоєнного відновлення аграрного виробництва, інтеграцією до європейського економічного простору та адаптацією національного законодавства до стандартів ЄС. Важливим є також формування таких інструментів державної політики, які сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності аграрного сектору, зміцненню економічної безпеки та забезпеченню сталого розвитку сільського господарства. Незважаючи на значну кількість наукових праць, питання регулювання діяльності ТНК саме в аграрному секторі України залишаються недостатньо розробленими, особливо з урахуванням сучасних геополітичних, економічних та інституційних трансформацій. Саме тому обрана тема дисертації Лазаренка Максима Ігоровича «Регулювання діяльності транснаціональних корпорацій в аграрному секторі національної економіки» є своєчасною, науково обґрунтованою та має вагоме науково-практичне значення.

Зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами

Важливість і практична спрямованість дисертаційного дослідження підтверджуються його виконанням у рамках планової науково-дослідної теми кафедри економічної теорії та економічних методів управління Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Радикальна невизначеність як імператив інституційних трансформацій господарської системи» (номер 22 державної реєстрації 0124U001667), де особисто автором обґрунтовано специфіку еволюційного розвитку глобального та регуляторного середовища аграрних ТНК в контексті радикальної невизначеності.

Таким чином, тематика дисертаційної роботи Лазаренка Максима Ігоровича є своєчасною, актуальною та має вагоме соціально-економічне значення. Робота вирізняється комплексним підходом до дослідження проблем державного регулювання діяльності ТНК в аграрному секторі, поєднуючи фундаментальні теоретичні положення з практичними аспектами формування

ефективної регуляторної політики. Обрана проблематика повною мірою відповідає сучасним пріоритетам розвитку національної економіки, спрямованим на забезпечення збалансованої взаємодії держави, транснаціонального бізнесу та вітчизняних аграрних товаровиробників, зміцнення економічної безпеки аграрного сектору і держави, а також зорієнтованим на реалізацію стратегічних цілей європейської інтеграції України.

Ступінь обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій

Наукова виваженість та достовірність положень, висновків і практичних рекомендацій, отриманих у дисертаційній роботі, забезпечуються застосуванням взаємопов'язаної системи загальнонаукових, спеціальних і емпіричних методів. У процесі дослідження використано методи теоретичного узагальнення, поєднання історичного і логічного, порівняльного і емпіричного аналізу, графічної візуалізації, системний, синергетичний і структурно-логічний підходи. Високий рівень достовірності отриманих результатів забезпечується ґрунтовним опрацюванням наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників, аналітичних матеріалів національних і світових інформаційно-дослідницьких центрів, що стосуються питань розвитку системи економічної безпеки підприємств, а також використанням звітів провідних консалтингових компаній і ТНК. Практична цінність результатів дослідження підтверджуються їх апробацією на міжнародних науково-практичних конференціях, а також публікацією основних положень у фахових наукових виданнях.

Визначена мета дисертаційної роботи сформульована чітко, ємно та повністю відповідає обраній темі дослідження, а визначені об'єкт і предмет зазначено з урахуванням вимог методологічної обґрунтованості. Комплекс визначених у дисертації наукових завдань є логічно взаємопов'язаним і достатнім для всебічного дослідження проблем розвитку системи економічної безпеки підприємства та досягнення поставленої мети. Робота відзначається чіткою логікою побудови, послідовністю викладення матеріалу, внутрішньою

узгодженістю та системним підходом до розв'язання наукової проблеми, що дало змогу отримати результати, які містять елементи наукової новизни та мають як теоретичне, так і практичне значення. Загалом це свідчить про належний рівень обґрунтованості, достовірності та аргументованості сформульованих у дисертації Лазаренка Максима Ігоровича наукових положень, висновків і практичних рекомендацій.

Практичне значення одержаних результатів

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає у можливості використання його результатів у процесі формування та реалізації державної політики регулювання діяльності транснаціональних корпорацій в аграрному секторі національної економіки та партнерських механізмах взаємодії. Запропоновані автором концептуальні положення, методичні підходи та практичні рекомендації можуть бути використані органами державної влади при розробленні механізмів інституційного регулювання діяльності ТНК, удосконаленні інструментів забезпечення економічної безпеки держави та підвищенні ефективності взаємодії між державою, транснаціональними корпораціями і вітчизняними аграрними товаровиробниками. Практичне впровадження розроблених рекомендацій сприятиме прийняттю більш обґрунтованих управлінських рішень щодо залучення іноземних інвестицій, розвитку конкурентного середовища, зміцнення економічної стійкості аграрного сектору та мінімізації ризиків, пов'язаних із функціонуванням транснаціонального капіталу.

Здобувач продемонстрував власні здобутки в межах науково-дослідної роботи у планових дослідженнях кафедри та на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура дисертаційної роботи

Структура дисертаційної роботи Лазаренка Максима Ігоровича відповідає поставленій меті, завданням, об'єкту і предмету дослідження. Дисертація

складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Також вона містить анотацію українською та англійською мовами і список опублікованих праць. Загальний обсяг роботи становить 252 сторінки, з яких основний текст вміщує 221 сторінку. Список використаних джерел налічує 212 найменувань, що свідчить про ґрунтовне опрацювання вітчизняних і зарубіжних наукових праць з проблематики регулювання діяльності ТНК, аграрного сектору та економічної безпеки.

Перший розділ роботи присвячено теоретико-методологічним засадам дослідження регуляторного впливу на діяльність аграрних ТНК, де зосереджено увагу на специфіці та етапах транснаціоналізації бізнесу, природі міжнаціональних компаній в агросфері, проблематиці державного регулювання діяльності ТНК. У другому розділі проаналізовано сучасний стан і напрями розвитку ТНК, що склалися в аграрному секторі України. Зокрема піднято питання необхідності активізації інвестиційної діяльності ТНК з огляду на висновки щодо оцінювання інвестиційного середовища аграрного сектору в Україні. Обґрунтована доцільність забезпечення системного зростання доданої вартості, розвитку переробної промисловості та формування стійких інноваційних відносин. У третьому розділі роботи узагальнено проблемні аспекти взаємовідносин держави і ТНК, наголошено на важливості поєднання глобалізаційних і локалізаційних чинників у забезпеченні безпеки аграрного сектору.

Структура дисертаційної роботи є збалансованою, а послідовність викладення матеріалу забезпечує цілісність сприйняття авторських висновків та сприяє належному обґрунтуванню сформульованих рекомендацій.

Новизна наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукова новизна представлених у дисертації результатів полягає у поглибленні теоретико-методичних засад і розробленні науково-практичних положень щодо державного регулювання діяльності транснаціональних

корпорацій в аграрному секторі національної економіки. Ключові результати дослідження, що відображають його наукову новизну, полягають у такому:

1. У роботі запропоновано концептуальну модель державного регулювання діяльності ТНК, орієнтовану на забезпечення економічної безпеки національної економіки. За рахунок передбаченого в моделі зворотного зв'язку із науковим середовищем і суспільством з метою забезпечення адаптивності, доступним є формування цілісної системи превентивного захисту національної економіки. Така система зорієнтована на своєчасне виявлення та нейтралізацію загроз та забезпечення безперервності інноваційного розвитку в умовах глобальних викликів

2. Також обґрунтовано концепцію формування інституційної архітектури партнерства держави і транснаціональних корпорацій у сфері агропромислового комплексу, яка покликана створювати аналітичну основу для прогнозування ймовірності реалізації загроз аграрній галузі та обґрунтування напрямів практичного впровадження превентивних та нейтралізуючих заходів.

3. Здобувачем удосконалено науково-концептуальні положення формування системи інституційного регулювання економіки з урахуванням необхідності запровадження механізмів підтримки державної протекціоністської політики на принципах сталого розвитку національної економіки, а також розвитку науково-методичних підходів щодо моніторингу й програмного забезпечення процесів нейтралізації негативної дії глобалізаційних чинників,

4. У роботі запропоновано підхід до класифікації транснаціональних аграрних компаній за формами взаємодії, галузевою спеціалізацією та ступенем локалізації виробничих процесів.

5. Було удосконалено підхід до оцінювання впливу діяльності ТНК на розвиток аграрного сектору в контексті глобалізаційних і локалізаційних ефектів, що формує аналітичну основу для вибору диференційованих інструментів державного регулювання з урахуванням характеру інтеграції корпорацій у національну економіку.

6. Подальшого розвитку набули теоретичні положення щодо трактування сутності транснаціональних корпорацій як інституційних суб'єктів глобальної економіки, Доведено, що їхня природа проявляється здатністю до «експорту інститутів», що вимагає від держави реагування через створення механізмів інституційної адаптації.

7. Обґрунтовано теоретико-методичні засади аналізу взаємодії ТНК і національної економіки на основі синергетичної парадигми, при цьому акцентовано увагу на складності узгодження внутрішніх потенціалів економіки з зовнішніми імпульсами ТНК для переходу до нового, більш стійкого стану розвитку в умовах війни та глобальної нестабільності.

8. Запропоновано підхід до комплексного оцінювання ефективності участі ТНК у розвитку аграрного сектору. Приділено увагу виявленню певних розривів між фінансовими результатами корпорацій та їхнім реальним впливом на стійкість сільських територій, що створюють об'єктивну базу для запровадження диференційованих стимулів і коригування інструментарію регуляторної політики держави.

Сформульовані Лазаренком Максимом Ігоровичем наукові положення характеризуються логічною завершеністю, достатнім рівнем теоретичного обґрунтування та практичною спрямованістю, що свідчить про їх наукову цінність і можливість використання при формуванні державної політики регулювання діяльності транснаціональних корпорацій в аграрному секторі України. Обґрунтованість отриманих наукових результатів підтверджується наявністю публікацій автора, використанням релевантних статистичних даних, а також ґрунтовним опрацюванням сучасних теоретичних джерел.

Повнота викладення наукових результатів дисертації в опублікованих працях

Основні положення, отримані наукові результати та узагальнені висновки дисертаційного дослідження відображені у 6 наукових публікаціях здобувача. Із зазначеної кількості 3 статті опубліковано у наукових виданнях, що входять до

переліку фахових видань України, а також 3 публікації представлено у вигляді тез доповідей і матеріалів міжнародних науково-практичних конференцій, що забезпечило належний рівень апробації наведених результатів дослідження в науковому середовищі.

Аналіз змісту та структури опублікованих праць свідчить про послідовне відображення базових результатів дисертаційної роботи та їх відповідність тематиці дослідження. Це дає підстави стверджувати, що Лазаренко Максим Ігорович у повному обсязі виконав вимоги пунктів 8 і 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44. З огляду на зазначене апробацію результатів дисертаційної роботи можна вважати достатньою та такою, що відповідає чинним нормативним вимогам.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності

Аналіз дисертаційної роботи Лазаренка Максима Ігоровича дає підстави стверджувати, що дослідження виконано з дотриманням принципів академічної доброчесності. У ході ознайомлення з дисертацією не встановлено фактів академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації наукових результатів, теоретичних положень або сформульованих висновків. Використані автором наукові джерела належним чином ідентифіковано, а всі запозичення оформлено відповідно до вимог академічної етики із зазначенням першоджерел. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею, у якій простежується авторський підхід до розв'язання поставлених наукових завдань і належний рівень методологічної культури дослідження. Про це свідчать результати перевірки із застосуванням спеціалізованих програмних засобів, а також змістовний аналіз роботи, який підтверджує її внутрішню логічну узгодженість, послідовність викладення матеріалу, належну аргументованість положень і оригінальність отриманих наукових результатів.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

Опрацювання теоретичних положень, методичного інструментарію та практичних рекомендацій у дисертаційній роботі є достатньо ґрунтовним і послідовним. Сформульовані автором висновки та пропозиції є логічно обґрунтованими й аргументованими, що дає підстави для їх позитивної оцінки. Разом з тим окремі положення дослідження мають дискусійний характер і можуть слугувати підґрунтям для подальшого наукового обговорення:

1. На с. 75-78 приділено увагу Кодексу поведінки ТНК, але з опису зазначеної дискусії незрозуміла позиція здобувача щодо такого способу регулювання діяльності ТНК. Як саме можна в подібні способи вплинути на реалізацію зазначеної риси ТНК щодо забезпечення транскордонного переміщення капіталу, технологій, компетенцій та управлінських рішень як передумови для формування глобальних ланцюгів створення доданої вартості.

2. Слід позитивно відзначити проведений автором аналіз факторів, що стримують ефективну взаємодію України з транснаціональними корпораціями (с. 104), потім автор зосереджується на SWOT-аналізі інвестиційного середовища аграрного сектору в Україні (с. 104-108), що дещо розширює систему таких факторів. Разом із тим наведений перелік має переважно якісний характер. Наукову цінність дослідження можна було б посилити шляхом їх систематизації за групами, визначення сили впливу на розвиток аграрного сектору та обґрунтування пріоритетності застосування відповідних інструментів державного регулювання.

3. Безумовний практичний інтерес становить проведений автором аналіз діяльності трьох провідних транснаціональних корпорацій (Cargill, ADM та Bunge), який дозволяє оцінити особливості реалізації їх інвестиційних стратегій в агропромисловому секторі України (с. 120-124). Разом із тим аналітичний матеріал має переважно описовий характер. Тож автору доцільно було б його доповнити узагальнювальною таблицею або іншими засобами візуалізації (схемою), які б дали змогу акцентувати увагу на базових параметрах порівняння

компаній. Це значно підвищило б наочність викладення матеріалу та полегшило сприйняття авторських висновків. Тим паче здобувач на с. 126 висловлює думку, що розвиток та діяльність сучасних міжнародних компаній відображає об'єктивну закономірність сучасних міжнародних відносин.

4. Заслуговує на позитивну оцінку проведений автором аналіз нормативно-правових засад регулювання діяльності транснаціональних корпорацій (с. 185). При цьому, враховуючи реформування національного корпоративного законодавства з урахуванням законодавчих змін, пов'язаних із припиненням дії Господарського кодексу України, доцільно було б ширше висвітлити еволюцію правового регулювання діяльності корпоративних об'єднань, акцентувавши увагу на тих законодавчих прогалинах, які досі залишаються невирішеними щодо визначення правового статусу та особливостей державного регулювання діяльності ТНК. Врахування цих аспектів у запропонованій автором концептуальній моделі формування механізму інституційного регулювання економічної діяльності транснаціональних корпорацій сприяло б підвищенню її адаптивності в умовах оновлення національного законодавства.

5. Заслуговує на підтримку запропонований автором підхід до формування превентивної моделі державного регулювання діяльності транснаціональних корпорацій (с. 201-203). Автор декларує необхідність переходу від реактивної до превентивної моделі державного регулювання. Водночас практичну цінність дослідження можна було б посилити шляхом більш детального визначення процедур реалізації запропонованого механізму, зокрема критеріїв виявлення загроз, індикаторів їх моніторингу та показників оцінювання ефективності превентивних заходів.

6. У роботі здобувач представляє концептуальну модель формування механізму інституційного регулювання економічної діяльності ТНК в Україні (с. 204, рис. 3.3), складовою якої є прийняття управлінських рішень. Але потребує додаткового уточнення, яким чином у межах запропонованої моделі здійснюється трансформація загроз у конкретні управлінські завдання та інструменти забезпечення економічної безпеки національної економіки, а також

чи враховує модель можливість зміни пріоритетів залежно від визначеної «моделі розвитку загроз» та від результату зворотного зв'язку із науковим середовищем і суспільством (окремий блок на схемі).

Наведені зауваження мають рекомендаційний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку теоретичної обґрунтованості та практичної цінності результатів дослідження Лазаренка Максима Ігоровича.

Загальна оцінка дисертації та її відповідність встановленим вимогам

За результатами проведеного аналізу можна зробити висновок, що дисертаційна робота Лазаренка Максима Ігоровича на тему «Регулювання діяльності транснаціональних корпорацій в аграрному секторі національної економіки» є самостійним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, у якому вирішено актуальне наукове завдання, що має важливе теоретичне та практичне значення. Робота виконана на достатньо високому теоретичному й методичному рівнях, а отримані наукові результати відзначаються належним ступенем обґрунтованості, достовірності та практичної спрямованості. У роботі сформульовано та обґрунтовано нові наукові положення, які в сукупності спрямовані на розв'язання актуального наукового завдання, пов'язаного з теоретичним узагальненням, методичним обґрунтуванням та практичним визначенням напрямів удосконалення державного регулювання діяльності ТНК у аграрному секторі національної економіки України.

Дисертація має логічно вибудовану структуру, її обсяг і зміст відповідають чинним вимогам до кваліфікаційних наукових праць. Виклад матеріалу є послідовним, внутрішньо узгодженим і повністю підпорядкований досягненню поставленої мети та виконанню визначених завдань. Положення, що виносяться на захист, характеризуються науковою новизною, достатнім рівнем теоретичного обґрунтування та практичною значущістю, оскільки можуть бути використані для вдосконалення державної політики регулювання діяльності транснаціональних корпорацій і підвищення ефективності функціонування аграрного сектору національної економіки. З урахуванням зазначеного

дисертаційна робота Лазаренка Максима Ігоровича «Регулювання діяльності транснаціональних корпорацій в аграрному секторі національної економіки» відповідає вимогам до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Вимоги, визначені пунктами 6, 7, 8 і 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, дотримано в повному обсязі, а автор дисертації заслуговує на присвоєння наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 051 «Економіка».

Офіційний опонент:

кандидат економічних наук, доцент

кафедри економіки підприємства та

організації бізнесу

Харківського національного економічного

університету ім. С. Кузнеця

Олена РЕВЕНКО

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 08:47:55 23.07.2026

Назва файлу з підписом: ВІДГУК опонента Ревенко_О_на дис_Лазаренко_М.pdf.p7s
Розмір файлу з підписом: 170.7 КБ

Перевірені файли:

Назва файлу без підпису: ВІДГУК опонента Ревенко_О_на дис_Лазаренко_М.pdf
Розмір файлу без підпису: 153.4 КБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: РЕВЕНКО ОЛЕНА ВІКТОРІВНА

П.І.Б.: РЕВЕНКО ОЛЕНА ВІКТОРІВНА

Країна: Україна

РНОКПП: 2968414701

Організація (установа): ФІЗИЧНА ОСОБА

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 08:48:11 23.07.2026

Сертифікат виданий: КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК"

Серійний номер: 5E984D526F82F38F04000000D68C5F017F7AA007

Алгоритм підпису: ДСТУ 4145

Тип підпису: Удосконалений

Тип контейнера: Підпис та дані в одному файлі (CAdES enveloped)

Формат підпису: З повними даними ЦСК для перевірки (CAdES-X Long)

Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2026.07.08 13:00

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна
д.держ.упр., проф. Латиніну М.А.

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертаційну роботу
Лазаренка Максима Ігоровича
на тему «Регулювання діяльності транснаціональних корпорацій в
аграрному секторі національної економіки», подану на здобуття
наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка»
(галузь знань 05 – соціальні та поведінкові науки)

Актуальність теми дослідження. Структурна неоднорідність аграрного сектору за розмірами підприємств впливає на їх роль у землекористуванні, сільській зайнятості, продовольчій безпеці, формуванні експортного потенціалу. Особливо потужними за ресурсним потенціалом, виробничими можливостями стали транснаціональні корпорації (ТНК) в аграрному секторі. Більшість українських агрохолдингів, в обробітку яких у 2025 році знаходилося 5 млн га, є транснаціональними корпораціями. Та аграрний сектор економіки є переплетінням економічної, соціальної та екологічної систем, що безпосередньо зумовлює необхідність забезпечення для його сталого розвитку єдності всіх складових: економічної ефективності виробництва, соціальної справедливості у винагороді зайнятих, їх пристойних умов життя та роботи, соціального захисту, екологічної безпеки та збалансованості екосистем. Концепти сталого розвитку на рівні підприємств знайшли відображення у соціальній відповідальності бізнесу, критеріях ESG (екологія, соціальна справедливість, управління). Але запровадження цих практик має ґрунтуватися не лише на добровільних зобов'язаннях бізнесу, неформальних нормах, а потребує суспільного урегулювання, особливо в частині аспектів продовольчої безпеки, соціальних та екологічних критеріїв.

Отже, дисертація Лазаренка М.І., метою якої було визначено розкриття механізмів регуляторного впливу держави на діяльність транснаціональних компаній в аграрному секторі національної економіки з позицій інституційної методології, відповідає сучасним національним пріоритетам, пов'язаним із національною безпекою країни та перспективами її сталого розвитку. Резюмуючи вищезазначене, вважаємо, що дослідження

Лазаренка М.І. є важливими та своєчасним для сучасної економічної науки та практики.

Дисертація здобувача підготовлена у межах науково-дослідної теми кафедри економічної теорії та економічних методів управління Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Радикальна невизначеність як імператив інституційних трансформацій господарської системи» (номер державної реєстрації 0124U001667), де особисто автором розкрито логіку еволюції глобального та регуляторного середовища аграрних ТНК в контексті радикальної невизначеності.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність. Наукові положення, висновки і рекомендації автора є достатньо обґрунтованими, що підтверджується як коректною постановкою наукових та прикладних завдань, так і застосуванням адекватних завданням дослідження методів, використанням достовірних інформаційних джерел.

Належна ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується сучасним методологічним інструментарієм економічних досліджень, включаючи метод теоретичного узагальнення; метод поєднання історичного і логічного; метод сходження від абстрактного до конкретного; системний і структурно-логічний підходи; метод порівняльного аналізу; емпіричний аналіз; SWOT-аналіз; синергетичний підхід; метод графічної візуалізації.

Представлені наукові положення, висновки і рекомендації підкріплені використанням значної кількості (212) наукових джерел, серед яких праці провідних вітчизняних і зарубіжних учених, дані міжнародних організацій, офіційних статистичних агенцій та Національного банку України, аналітичні матеріали національних і світових інформаційно-дослідницьких центрів, звіти провідних консалтингових компаній і ТНК.

Постановка завдань, проведений аналіз даних, формулювання висновків засвідчують оволодіння автором методологією економічних наук. Результати дослідження не лише засновані на комплексному огляді сучасних економічних теорій, але й доповнюють їх новими положеннями, які мають високий рівень наукової обґрунтованості.

Зміст і структура дисертаційної роботи. Дисертація має традиційну структуру та складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний текст роботи викладено на 205 сторінках і проілюстровано 2 таблицями та 9 рисунками. Зміст дисертації

відповідає її завданням та є логічним. У першому розділі розкрито теоретико-методологічні засади дослідження регуляторного впливу на діяльність аграрних ТНК. Другий розділ роботи містить аналіз сучасного стану і напрямків діяльності ТНК в аграрному секторі України. У третьому розділі були обґрунтовані напрями і механізми регулювання діяльності ТНК в аграрному секторі національної економіки. Висновки узагальнюють результати проведеного дослідження.

Ступінь наукової новизни одержаних результатів. Дисертаційна робота Лазаренка М.І. містить наукові положення, що характеризуються науковою новизною. Зокрема, автором запропоновано концептуальну модель державного регулювання ТНК, яка відображає комплексний механізм інституційного регулювання економічної безпеки, що базується на поєднанні аналітичного забезпечення та державного управління через профільні міністерства та органи влади, передбачає зворотний зв'язок із науковим середовищем і суспільством (підрозділ 3.3); обґрунтовано концепцію формування інституційної архітектури партнерства держави і ТНК у сфері АПК, що ґрунтується на переході до системи стратегічної взаємодії суб'єктів та забезпечує формалізацію процесів ідентифікації виникнення загроз, а також визначення інструментів їх нейтралізації на початкових етапах прояву (3.2).

Також серед результатів роботи, що містять елементи новизни, *удосконалення* науково-концептуальних положень формування системи інституційного регулювання економіки, які, на відміну від існуючих підходів, передбачають запровадження механізмів підтримки державної протекціоністської політики та базуються на принципах сталого розвитку національної економіки, а також формування стратегічних орієнтирів інституційного регулювання економічної безпеки (1.3); класифікації транснаціональних аграрних компаній, яку було розширено через інтеграцію критеріїв форми взаємодії (від експансивних до партнерських моделей), галузевої спеціалізації (від виробництва до цифрових сервісів) та ступеня локалізації виробничих процесів (1.2); підходу до оцінювання впливу діяльності транснаціональних корпорацій на розвиток аграрного сектору національної економіки, який ґрунтується на структурованому розмежуванні та одночасному врахуванні глобалізаційних і локалізаційних ефектів діяльності аграрних ТНК, передбачає ідентифікацію каналів формування позитивних і негативних впливів та може використовуватися як аналітична основа для вибору диференційованих інструментів державного регулювання залежно від характеру інтеграції корпорацій у національну економіку (2.3).

У дисертації Лазаренка М.О. *дістали подальшого розвитку*: підхід до трактування сутності транснаціональних корпорацій як особливого типу економічних інститутів постіндустріальної глобальної системи, що розглядаються не лише як господарюючі суб'єкти, а також як автономні центри інституційного впливу, що в умовах постіндустріалізму трансформуються у мережеві структури, які поєднують у собі функції виробничих систем та інституційних регуляторів, які здатні формувати власні правила гри, стандарти та цифрові екосистеми в аграрному секторі, що дозволяє розглядати регулювання ТНК як процес узгодження інтересів національної економіки з глобальними інституційними трендами (1.1); теоретико-методичні засади аналізу взаємодії ТНК з національними економіками на засадах синергетичної парадигми, що дозволило розглядати аграрний сектор як складну відкриту систему, яка перебуває у стані динамічної трансформації під впливом глобальних корпоративних стратегій (2.3); підхід до оцінювання ефективності участі ТНК у розвитку національного аграрного сектору, що базується на інтеграції макроекономічних показників (внесок у ВВП, експорт, інвестиції) та мікроекономічних індикаторів (технологічне оновлення, продуктивність праці, соціальна відповідальність) (2.1).

Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості їх використання для вдосконалення механізмів державного регулювання діяльності транснаціональних корпорацій в аграрному секторі національної економіки. Запропоновані підходи можуть бути використані органами державної влади та місцевого самоврядування при розробленні та реалізації аграрної політики, політики економічної безпеки, залученні іноземних інвестицій у аграрний сектор. Також розроблені у роботі теоретико-методичні положення та прикладні рекомендації спрямовані на формування ефективної моделі партнерської взаємодії між державою та транснаціональним капіталом у післявоєнний період економічного відновлення України. Практичне значення має і запропонована концепція національної стратегії партнерства з транснаціональними корпораціями, яка передбачає формування інституційних платформ співпраці, запровадження системи фінансових стимулів, а також створення механізмів моніторингу корпоративної діяльності за критеріями сталого розвитку.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Представлені результати проведених здобувачем досліджень є науково обґрунтованими та

відповідають темі дисертації. Структура роботи логічна, дозволяє послідовно виконати поставлені завдання та досягнути визначеної мети.

За новизною представлених результатів проведених здобувачем досліджень, їх науковою обґрунтованістю, відповідністю темі дисертації, за рівнем виконання поставленого наукового завдання та змістом і оформленням дисертація, що рецензувалася відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертацій» (зі змінами) та Постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» із змінами.

Повнота викладення у відкритому друку та апробація наукових положень дисертації. Результати дисертаційного дослідження опубліковано в 6 наукових працях, з них у наукових фахових виданнях – 3 одноосібні статті, у матеріалах наукових конференцій – 3, у тому числі 2 – за кордоном (Канада, Німеччина). Опубліковані праці мають високий науковий рівень та розкривають основні положення дисертації.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. У ході перевірки дисертаційного дослідження здобувача на предмет дотримання принципів академічної доброчесності не було встановлено фактів порушень. Аналіз повного тексту дисертації, а також відповідних наукових публікацій автора засвідчив, що всі залучені матеріали інших дослідників використано з належним академічним оформленням. Текст роботи містить відповідні бібліографічні посилання на першоджерела, належним чином оформлені згідно з вимогами чинних стандартів цитування.

Звіт про перевірку дисертації електронною системою виявлення текстових збігів підтвердив належний рівень академічної доброчесності та відсутність неправомірних запозичень. Цитати, таблиці та авторські положення інших дослідників позначено коректно, без ознак плагіату чи маніпулювання джерелами. Виявлені повтори мають за походження попередні публікації автора або стосуються загальноновживаних термінів і фраз, що не впливають на оригінальність наукового доробку здобувача.

Зауваження до дисертаційної роботи. В процесі ознайомлення з текстом ми звернули увагу на окремі положення, які, на нашу думку, могли б

бути доопрацьовані з метою поглиблення їх наукового змісту та підвищення практичної цінності проведеного дослідження.

1. Ціновий аспект діяльності ТНК у дисертації розкрито дещо фрагментарно. До питань трансфертного ціноутворення та цінових ефектів діяльності ТНК автор у дисертації звертається декілька разів (розділи 2.3, 3.1, 3.2), проте без кількісного аналізу впливу ТНК на внутрішні ціни на сільгосппродукцію чи маржинальність вітчизняних виробників. З огляду на те, що саме цінові механізми названо автором серед ключових каналів податкової оптимізації, поглиблення цього аспекту в дослідженні додало б роботі аналітичної та практичної ваги.

2. У роботі слушно зазначено, що переважна частина інвестицій на модернізацію в аграрному секторі здійснюється за рахунок власних коштів підприємств, тому доречним було детально прокоментувати, як це співвідноситься із заявленою роллю ТНК як «центрів тяжіння» інновацій. Інноваційний розвиток заявлено як наскрізну мету регулювання, однак механізми трансферу технологій чи абсорбційної спроможності підприємств описані переважно на концептуальному рівні. Інноваційну складову варто було розкрити з більшою деталізацією.

3. Автор слушно відзначає проблему щодо недостатньої координації між органами виконавчої влади, відсутність чітких механізмів контролю за діяльністю великих агрохолдингів та транснаціональних структур у цій сфері. Також зауважує, що Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України виконує функцію координації діяльності інституцій, які в межах своїх повноважень реалізують управлінські завдання щодо упередження загроз фінансовій безпеці (с. 206). Практична цінність роботи зросла б, якщо автор обґрунтував свою позицію стосовно ролі у регулюванні діяльності ТНК в аграрному секторі Міністерства аграрної політики та продовольства, яке відновило свою діяльність в Україні з 16 липня 2026 року.

4. Практичні рекомендації доцільно було б доповнити оцінкою бюджетних наслідків. Запропонований механізм «регулятивних угод про розвиток» передбачає надання ТНК податкових пільг і інвестиційних гарантій в обмін на технологічні зобов'язання (розділ 3, висновки). Водночас у роботі не наведено орієнтовних розрахунків можливих втрат чи вигод державного бюджету від впровадження таких пільгових режимів. Додавання хоча б орієнтовної оцінки фіскального ефекту зробило б рекомендації більш переконливими для практичного застосування профільними органами.

5. У дисертації визнано, що важливим є не лише усвідомлення сутності та ролі регуляторних механізмів, а й практична реалізація ефективних управлінських рішень, спрямованих на наближення системи регулювання

діяльності ТНК в Україні до стандартів і принципів, що застосовуються в країнах Європейського Союзу (с.180-181). Але з огляду на євроінтеграційні вектори розвитку економіки України, вважаємо доцільним було б більше уваги приділити механізмам регулювання діяльності ТНК у ЄС, зокрема, в складі спільної аграрної політики (САП) ЄС, а критичного аналізу їх застосування у вітчизняній практиці.

6. Звертаємо увагу на обмеженість кількісно-емпіричної частини дисертації. Робота спирається переважно на якісний і описовий аналіз, з відносно невеликою кількістю рисунків і таблиць (9 та 2 відповідно) для такого значного обсягу тексту. Додаткові розрахункові або економетричні ілюстрації окремих тез (наприклад, щодо «критичної точки регулювання») підвищили б доказовість запропонованих висновків. Також окремі рисунки потребують уточнень: назва рис.1.2 не містить географічної одиниці стосовно якої наведені показники; на рис. 2.1, 2.2 не були зазначені підписи осей; рис. 3.1, 3.2 потребують пояснення позначень, що бажано було зробити у примітках до рисунків, а не лише в основному тексті дисертації.

7. У роботі містяться окремі стилістичні та граматичні помилки (с.55, с. 168, с. 172).

Та окреслені недоліки мають здебільшого уточнювальний характер і можуть бути враховані при подальших дослідженнях. Вони не применшують значущості отриманих результатів.

Висновок. Дисертація Лазаренка Максима Ігоровича на тему «Регулювання діяльності транснаціональних корпорацій в аграрному секторі національної економіки» є самостійно проведеним, завершеним дослідженням, яке містить як теоретичне узагальнення наявних підходів, комплексний аналіз сучасних практик, так і розроблення цілісної концепції інституційно-функціонального регулювання діяльності ТНК в аграрному секторі, яка реалізується через формування інституційної архітектури партнерства держави і транснаціональних корпорацій.

Науковий доробок автора характеризується високим рівнем обґрунтованості, новизною одержаних результатів та їх практичним значенням. За змістом, структурою, обсягом та оформленням дисертаційна робота відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертацій» (зі змінами) та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р., та її автор

– Лазаренко Максим Ігорович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» (галузь знань 05 – соціальні та поведінкові науки).

Офіційний опонент:

доктор економічних наук
професор, професор кафедри
глобальної економіки Державного
біотехнологічного університету

В.М. Онегіна

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 12:03:52 29.07.2026

Назва файлу з підписом: Відгук_опонент_Онегіна_Лазаренко.pdf.asice
Розмір файлу з підписом: 421.4 КБ

Перевірені файли:

Назва файлу без підпису: Відгук_опонент_Онегіна_Лазаренко.pdf
Розмір файлу без підпису: 427.3 КБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: ОНЕГІНА ВІКТОРІЯ МИХАЙЛІВНА

П.І.Б.: ОНЕГІНА ВІКТОРІЯ МИХАЙЛІВНА

Країна: Україна

РНОКПП: 2552102141

Організація (установа): ФІЗИЧНА ОСОБА

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 12:03:51 29.07.2026

Сертифікат виданий: КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК"

Серійний номер: 5E984D526F82F38F04000000F2C56A012E12B107

Алгоритм підпису: ДСТУ 4145

Тип підпису: Удосконалений

Тип контейнера: Підпис та дані в архіві (розширений) (ASiC-E)

Формат підпису: З повними даними для перевірки (XAdES-B-LT)

Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2026.07.08 13:00